

Alena Rudenka

Warszawa, Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

КАНЦЭПТ «РАДЗІМА» Ў МОЎНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ ПАВОДЛЕ АНКЕТАВАННЯ

The Concept of ‘Homeland’ in the Linguistic Worldview of Belarusians: According to Survey Data

ABSTRACT: The article seeks to present the concept of “homeland” as it appears in the linguistic worldview of Belarusians, according to questionnaire data. The questionnaire was offered to two groups of informants of different ages: an older generation (in 2022) and students (in 2024). The answers were analysed in detail and mutually contrasted. The survey was conducted according to the methodology of the Lublin Ethnolinguistic School. The theoretical and methodological foundations of the Lublin Ethnolinguistic School are considered, the main works, projects and researches being named. Questionnaires, together with systemic and textual data, are one of the obligatory stages in the study of axiological concepts. The results of the study are compared with the data of the Belarusian survey of the 1990s and similar data on the Polish language. It is concluded that for the Belarusian concept of “homeland” the most stable components are ‘place of birth, small homeland’, ‘close people, one’s loved ones’, while notions of ‘country’, ‘society’ are less important. The components ‘freedom’ and ‘democracy’ are also optional.

KEYWORDS: Cognitive ethnolinguistics, linguistic worldview, concept of “homeland”, Belarusian.

Pojęcie „ojczyzny” w językowym obrazie świata Białorusinów według danych ankietowych

STRESZCZENIE: Artykuł ma na celu przedstawienie pojęcia „ojczyzny” w językowym obrazie świata Białorusinów, opartego na danych ankietowych. Kwestionariusz został udostępniony dwóm grupom informatorów w różnym wieku: starszemu pokoleniu (w 2022 r.) i studentom (w 2024 r.). Odpowiedzi zostały szczegółowo przeanalizowane i porównane ze sobą. Badanie przeprowadzono zgodnie z założeniami teoretycznymi i metodologicznymi Lubelskiej Szkoły Etnolingwistycznej. W artykule wymieniono główne prace i projekty badawcze prowadzone według tej metody. Ankiety, wraz z danymi systemowymi i tekstowymi, stanowią jeden z obowiązkowych etapów badania konceptów aksjologicznych. Wyniki badań porównano z uzyskanymi z badania przeprowadzonego w Białorusi w latach dwiędziesiątych i podobnymi danymi dotyczącymi języka polskiego. Stwierdzono, że dla białoruskiego pojęcia „ojczyzny” najbardziej stabilnymi składnikami są „miejsce urodzenia, mała ojczyzna”, „bliscy ludzie, krewni, przyjaciele”, a „kraj”, „społeczeństwo” mają mniejsze znaczenie, podczas gdy „wolność” i „demokracja” są również komponentami opcjonalnymi.

SŁOWA KLUCZOWE: Etnolingwistyka kognitywna, językowy obraz świata, koncept “ojczyzny”, język białoruski

1. Уводзіны

Навука пра ўзаемасувязі паміж мовай, грамадствам і культурай прадстаўлена шэрагам сумежных абласцей і можа называцца па-рознаму. Алесандра Дзюранці пісаў:

У папярэднім абмеркаванні розных назваў для вывучэння мовы як культуры – *лінгвістычная антрапалогія, антрапалагічная лінгвістыка, этналінгвістыка* – я сцвярджаў, што замест таго, каб быць сінонімамі, гэтыя пазнакі адпавядаюць розным тэарэтычным і метадалагічным поглядам на іх аб’ект даследавання¹.

Дадзенае даследаванне было праведзена ў рамках Люблінскай этналінгвістычнай школы, якая належыць да еўрапейскай, у першую чаргу славянскай, этналінгвістычнай традыцыі. Славянская этналінгвістыка мае агульнае паходжанне з англа-амерыканскай лінгвістычнай антрапалогіяй: абедзве бяруць свой пачатак ад ідэй Вільгельма фон Гумбальта. Імя вучонага цесна звязана з паняццямі, якія сталі надзвычай актуальнымі ў другой палове XX стагоддзя, – нямецкім *Weltbild* і *Weltansicht* ‘карціна свету’. Вільгельм фон Гумбальт лічыцца папярэднікам кагнітыўнага падыходу ў этналінгвістыцы, г.зн. вывучэння светапогляду этнічнай групы і асобнага чалавека. Сярод яго найважнейшых паслядоўнікаў – неагумбальдыянцы, у прыватнасці Леа Вайсгербер, які ўвёў паняцце *моўная карціна свету*².

На ранніх этапах антрапалагічнага даследавання праводзіліся падобным чынам у Еўропе і ЗША: дакументаванне, апісанне і класіфікацыя карэнных моў шляхам запісу лексем, граматычных правілаў і традыцыйных фальклорных тэкстаў. У ЗША гэта была класічная праца Джона Паўэла³; у Заходняй Еўропе – фальклорныя матэрыялы, сабраныя братамі Грым; ва ўсходнеславянскіх краінах – працы Дзмітрыя Зяленіна, Аляксандра Весялоўскага і іншых.

Пасля Другой сусветнай вайны кагнітыўны падыход у англа-амерыканскай лінгвістычнай антрапалогіі змяніўся на камунікатыўны, сканцэнтраваны на выкарыстанні натуральнай мовы ў камунікацыі, на маўленні як дзейнасці, а не на самой моўнай сістэме. Перш за ўсё гэта была этнаграфія камунікацыі Джона Гамперца і Дэла Хаймса⁴. Сёння мова служыць інструментам доступу да

¹ A. Duranti, *A Historical Perspective on Contemporary Linguistic Anthropology*, “SACC Newsletter” 2001, vol. 7, p. 20-24; A. Duranti, *Language as Culture in U.S. Anthropology*, “Current Anthropology” 2003, 44, # 3, p. 323.

² Пра тэрмін *моўная карціна свету* гл.: A. Gład, *Linguistic Worldview(s): Approaches and Applications*. New York 2021; A. Rudenka, *Research on (linguistic) worldview in the USA*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. 4. Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych, Lublin 2018, s. 105-114, etc.

³ J. Powell, *Introduction to the Study of Indian Languages*, Washington 1880.

⁴ *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, J. Gumperz, D. Hymes (eds.), New York 1972; *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, D. Hymes (eds.), London 1974.

складаных сацыяльных працэсаў: моўныя ідэалогіі, сацыяльная ідэнтычнасць, глабалізацыя – яны вывучаюцца праз мову⁵. Асноўнымі даследчымі метадамі сталіся этнаграфічныя: інтэрв’ю і ўключанае назіранне. З гатага часу пачалося аддаленне лінгвістычнай антрапалогіі ад этналінгвістыкі, да таго ж названыя праблемы і метады ў славянскай гуманітарыстыцы традыцыйна адносяць да сферы дзеяння сацыялінгвістыкі.

У той час як англа-амерыканская лінгвістычная антрапалогія засяроджваецца на камунікацыі і выкарыстанні мовы, славянская этналінгвістыка застаецца кагнітыўнай: мадэлюецца моўная карціна свету пэўных этнічных груп, аналізуюцца ключавыя паняцці культуры⁶. Першачарговая ўвага часта надаецца культуры традыцыйнай⁷.

Гэты артыкул не мае на мэце параўнанне англа-амерыканскай лінгвістычнай антрапалогіі і славянскай этналінгвістыкі – гэта ўжо зроблена ў іншых працах⁸. Дадзенае даследаванне грунтуецца на прынцыпах Люблінскай кагнітыўнай этналінгвістыкі – адной з галін этналінгвістыкі славянскай.

2. Асноўныя прынцыпы кагнітыўнай этналінгвістыкі

Кагнітыўная этналінгвістыка – гэта назва, дадзеная напрамку, распрацаванаму ў Любліне (Польшча) яе заснавальнікам, прафесарам Ежы Бартмінскім (1939-2022). Ён пісаў, што “задача этналінгвістыкі – гэта “суб’ектыўная” рэканструкцыя культуры і вывучэнне менталітэту яе носьбітаў (суб’ектаў), іх спосабу канцэптуалізацыі свету, увасобленага ў мове”⁹. Цэнтральнымі паняццямі Люблінскай этналінгвістычнай школы з’яўляюцца *моўная карціна свету* і *стэрэатып* (= *канцэпт*). Е. Бартмінскі вызначае *моўную карціну свету* як «ўкаранёную ў мове інтэрпрэтацыю рэальнасці, якая можа быць выражана ў форме меркаванняў пра свет, людзей, рэчы, падзей»¹⁰. Аўтарскае разуменне стэрэатыпу грунтуецца на вызначэнні Хілары Патнэм: стэрэатып – гэта

ўяўленне пра аб’ект, якое сфарміравалася ў межах пэўнага калектыўнага досведу і вызначае, што гэты аб’ект сабой уяўляе, як ён выглядае, як ён дзейнічае, як яго

⁵ Гл., напрыклад, R. Lippi-Green, *English with an Accent: Language, Ideology and Discrimination in the United States*, London 2012, etc.

⁶ Н. И. Толстой, *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*, Москва 1995; С. М. Гостая, *Постулаты Московской этнолингвистики*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, Lublin 2006, t. 18, s. 7-28.

⁷ *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, ред. С. Тослстая, Москва 1995-2012, т. 1-5.

⁸ E. Rudenko, *Этнолингвистика без границ. (Введение в лингвистическую антропологию)*, Минск 2014; J. Zinken, *Lubelska szkoła etnolingwistyczna a anglo-amerykańskie językoznawstwo kognitywne*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2015 t. 27, s. 273-277.

⁹ Е. Бартминский, *Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике*, Москва 2005, с. 33-34.

¹⁰ J. Bartmiński, *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, London 2009, p. 23.

ўспрымае чалавек і г.д.; у той жа час гэта ўяўленне, якое ўвасоблена ў мове, даступна праз мову і належыць да калектыўных ведаў пра свет¹¹.

Папярэдніцай Люблінскай этналінгвістычнай школы ў Польшчы з’яўляецца Ганна Вяжбіцка. У англа-амерыканскіх гуманітарных навукх найбольш блізкай да люблінскай кагнітыўнай этналінгвістыкі з’яўляецца новая этнаграфія, або кагнітыўная антрапалогія; яе вядомым прадстаўнік – Стывен А. Тайлер¹². Навукоўцы ў гэтай галіне звязваюць культуру з пэўнымі лінгвістычнымі структурамі, такімі як лексікон¹³. Кагнітыўная антрапалогія бліжэй да кагнітыўнай лінгвістыкі і тэорыі катэгарызацыі, чым да лінгвістычнай антрапалогіі: культура разглядаецца яе прыхільнікамі як псіхічная з’ява і вывучаецца праз мову. Гэты падыход падзяляюць як Ганна Вяжбіцка, так і даследчыкі Люблінскай кагнітыўнай этналінгвістыкі. У 2009 годзе ў Лондане была апублікавана кніга Е. Бартмінскага “Аспекты кагнітыўнай этналінгвістыкі” (*Aspects of cognitive ethnolinguistics*, гл. вышэй), а ў 2013 годзе – калектыўная манаграфія “Моўная карціна свету: этналінгвістыка, пазнанне і культура” пад рэдакцыяй А. Глаза, Д. Данахера і П. Лазоўскага¹⁴. Такім чынам, даследаванні Люблінскай этналінгвістычнай школы вядомыя англамоўным чытачам.

Два буйныя праекты ў галіне кагнітыўнай этналінгвістыкі ў цяперашні час рэалізуюцца Люблінскім універсітэтам імя Марыі Кюры-Складоўскай і Інстытутам славістыкі Польскай акадэміі навук. Першы з іх – *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (Люблін, 1996-2022, т. 1 (№ 1-4) – т. 2 (№ 1-7)).

Даследчыкі Люблінскай этналінгвістычнай школы настойваюць на тым, што «...этналінгвістыка не абмяжоўваецца дыялектамі і народнай традыцыяй, яна ахоплівае ўсе віды мовы, у тым ліку літаратурную мову ва ўсёй яе гістарычнай і сучаснай разнастайнасці стыляў, жанраў і г. д.»¹⁵. Гэта адрознівае Люблінскую школу ад усходнеславянскай этналінгвістычнай традыцыі і збліжае яе з заходнеўрапейскай і амерыканскай.

Кагнітыўная этналінгвістыка характарызуецца дэталёвай метадалогіяй, апісанай прадстаўнікамі гэтай галіны¹⁶. Метадалогія кагнітыўнай этналінгвістыкі ўключае некалькі абавязковых этапаў: 1) кароткі агляд даследаванняў па тэме, 2) сістэмныя дадзеныя (у тым ліку розныя слоўнікі), 3) прэцэдэнтныя тэксты,

¹¹ Е. Бартминский, *Языковой образ мира...*, с. 68.

¹² S. Tyler, *Cognitive anthropology*, New York 1969.

¹³ B. Berlin, P. Kay, *Basic colour terms: Their universality and evolution*, Berkeley 1969.

¹⁴ *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*, A. Głaz, D. S. Danaher, and P. Łozowski (eds.), London 2013.

¹⁵ Е. Бартминский, *Языковой образ мира...*, с. 33-34.

¹⁶ J. Bartmiński, *Aspects...* p. 22-37, 213-221; W. Chlebda, *EUROPA w trzynastu obrazach* [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, Warszawa – Lublin, 2018, vol. 2 EUROPA, s. 16-17; S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Definowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin 2020, s. 99-196.

4) корпусныя матэрыялы і 5) анкетныя дадзеныя (па спецыяльнай схеме). Вынікі аднастайна інтэграваны ў кагнітыўную дэфініцыю – структураванае апісанне канцэпта. Паводле А. Вежбіцкай, а пазней і Е. Бартмінскага, «кагнітыўная дэфініцыя павінна ўключаць усе кампаненты, зафіксаваныя ў калектыўнай свядомасці (якія выражаюцца або могуць быць выражаны ў тэксце), і размяшчаць іх такім чынам, каб яны карэлявалі са структурамі назваў гэтай свядомасці»¹⁷.

Адзіная метадалогія даследавання кагнітыўнай этналінгвістыкі робіць эфектыўным міжмоўнае параўнанне і дае магчымасці для багатай інтэрпрэтацыі. Гэтая метадалогія была рэалізавана ў *Аксіялагічным лексіконе славян і іх суседзяў*¹⁸. У 2015-2024 гадах было апублікавана сем тамоў “Лексікона”. Кожны том быў прысвечаны аналізу аднаго канцэпта («дом», «Еўропа», «праца», «свабода», «гонар», «дэмакратыя») на аснове 15-20 моў; абагульненне і інтэрпрэтацыя былі зроблены ў асобных артыкулах. PDF-версіі ўсіх тамоў даступныя на сайце Этналінгвістычнай камісіі пры Кангрэсе славістаў¹⁹.

Бягучыя задачы Люблінскай этналінгвістыкі ўключаюць параўнальнае вывучэнне паняццяў «сям’я», «здароўе» і «радзіма» ў розных, перш за ўсё славянскіх, мовах. Вывучаецца таксама беларуская «радзіма». У адпаведнасці з апісанай вышэй метадалогіяй выкарыстоўваюцца дадзеныя слоўнікаў, тэкставых корпусаў і анкет. Ніжэй прадстаўлены вынікі анкетавання.

3. Сацыялінгвістычныя асаблівасці беларускага канцэпту «радзіма»

Вывучэнне беларускага канцэпта «радзіма», акрамя кагнітыўнага і этналінгвістычнага, мае сацыялінгвістычны аспект²⁰. Пра сацыялінгвістычную сітуацыю ў Беларусі шмат напісана. Паколькі ў гэтым артыкуле прадстаўлены дадзеныя анкетавання, сацыялінгвістычны аспект даследавання заключаецца ў суадносінах беларускай і рускай мовах у адказах інфармантаў. Пытанне выбару мовы даследчага матэрыялу далёка не трывіяльнае ў выпадку бі-ці мультылінгвізму грамадства, чыя моўная карціна свету вывучаецца. У Беларусі дзве дзяржаўныя мовы: беларуская і руская. У гарадах паўтара працэнта насельніцтва размаўляе па-беларуску, у вёсках – больш, але гэты варыянт (а дакладней, многія варыянты) беларускай мовы звычайна дыялектны, моцна разведзены “трасянкай” – ненар-

¹⁷ Е. Бартминский, *Языковой образ мира...*, с. 26-27.

¹⁸ *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, Warszawa – Lublin 2015-2024, 1-7.

¹⁹ *Slavic-ethnolinguistics. Кнуги, источнику / books, sources*, [в:] <https://www.slavic-ethnolinguistics.org/home/teksty-texts/istocniki-sources> (12.05.2020, 25.10.2024).

²⁰ Гл.: А. Marková, *Society and Language: Debates surrounding the national language in Belarusian society at the beginning of the 1990s*, “Historická sociologie” 2022, № 14 (2), s. 27-48; К. Waszczyńska, *Who speaks Belarusian? The language situation in the Republic of Belarus*, „Ethnologia Polona” 2018, nr 38 (1), s. 71-185; С. Woolhiser, *The Russian Language in Belarus: Language Use, Speaker Identities and Metalinguistic Discourse*, [in:] *The Russian language outside the nation: Speakers and identities*, Edinburgh 2014, <https://www.academia.edu/901492/> (18.12.2024), і інш.

матыўнай руска-беларускай мяшанай гаворкай. Паводле звестак Нацыянальнага статыстычнага камітэта, у 2020 годзе з 7,9 мільёнаў беларусаў 5,6 мільёнаў размаўлялі дома па-руску. Вывучэнне таго ці іншага фрагмента моўнай карціны свету беларусаў нельга праводзіць толькі на аснове матэрыялу беларускай мовы: вынікі будуць няпоўныя.

У палітычным жыцці краіны грамадзянін, які размаўляе па-беларуску, часта атаясамліваецца з прадстаўніком апазіцыі: да 2020-х гадоў пратэстны рух у значнай ступені складаўся з людзей (так званая «старая апазіцыя»), для якіх свабода і дэмакратыя былі невылічальныя без барацьбы за дамінуючую ролю беларускай мовы. Як вядома, у жніўні 2020 года ў Беларусі адбыліся прэзідэнцкія выбары, якія прывялі да маштабных пратэстаў, што не сціхалі больш за паўгода і суправаджаліся масавымі арыштамі і эміграцыяй. Адбыліся таксама змены ва ўзаемаадносінах, сацыяльных ролях і ўспрыманні беларускай і расійскай моў у Беларусі.

Падзеі 2020 года знялі з парадку дня моўнае пытанне – з нечаканымі сацыяльнымі і лінгвістычнымі наступствамі. Па-першае, сацыяльная платформа самога пратэстнага руху стала невымерна шырэйшая, а па-другое, беларуская мова стала значна больш запатрабаваная. Інтуітыўнае разуменне людзьмі таго, што мова з'яўляецца важнай прыкметай нацыі, прывяло да спантаннага жадання размаўляць на беларускай мове, выкарыстоўваць яе для абароны сваіх дэмакратычных правоў і свабод, сведчыць ёю нацыянальную і грамадзянскую еднасць. Афіцыйная ж культурная і моўная палітыка ў Беларусі сёння, праз чатыры гады, выглядае наступным чынам: папулярызацыя беларускага мовы і культуры магчымая, але толькі ў той ступені, у якой гэта не супярэчыць палітыцы збліжэння з Расіяй.

4. Аналіз дадзеных анкетавання па беларускім канцэпце «радзіма»

Анкетаванне паводле метадалогіі Люблінскай кагнітыўнай этналінгвістыкі праводзілася ў два этапы: першы ў студзені 2022 года, а другі – праз два гады, у студзені 2024 года. Абедзве анкеты запаўняліся ў рэжыме анлайн з выкарыстаннем Google Forms. Усе пытанні былі на беларускай мове, абавязковыя для запаўнення і сфармуляваныя ў адпаведнасці з базавай анкетай Люблінскай кагнітыўнай этналінгвістыкі²¹.

Пытанні

1. Што такое радзіма, на вашу думку?
2. Якія паняцці ў вас асацыіруюцца з радзімай?
3. а Што значыць, па-вашаму, *рэальная радзіма*?
 б Што сведчыць аб характары сапраўднай (ідэальнай) радзімы?

²¹ Е. Бартминский, *Языковой образ мира...*, с. 188-213, 252-253; S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tytuł danych a koherencja semantyczna definicji kognitywnej. Przykład polskiej ojczyzny*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2024, t. 36, s. 295-315.

4. Якія словы можна ўжываць замест слова *радзіма*?
5. Назавіце словы, супрацьлеглыя слову *радзіма*.
6. Закончыце сказ: *X – радзіма, але...*
7. Якімі словамі можна ахарактарызаваць людзей, якія маюць тую ж радзіму, што і вы?
8. Прывядзіце вядомыя вам прыказкі і прымаўкі са словам *радзіма*.

Абодва этапы анкетавання былі ананімныя, з пытаннямі толькі пра пол, узрост і месца жыхарства інфармантаў. Першая група ў 2022 годзе складалася з карыстальнікаў Facebook – 110 адказаў, размеркаваных наступным чынам.

Пол: Ж – 82, М – 22, не вызначана – 6.

Месцазнаходжанне: у Беларусі – 66, за межамі Беларусі – 44.

Узрост: 18-30 гадоў – 24, 30-50 – 64, 50-... – 20.

Мова адказаў: беларуская – 88, руская – 21, англійская – 1.

Такім чынам, большасць інфармантаў Facebook складалі жанчыны ва ўзросце ад 30 да 70 гадоў, палова з якіх жыла за межамі Беларусі. Пераважная большасць тых, хто жыў за межамі Беларусі, з'ехала ў 2020-2021 гадах, пасля сфальсіфікаваных выбараў у жніўні 2020 года, масавых пратэстаў і іх жорсткага падаўлення.

Другі этап даследавання быў праведзены сярод студэнтаў беларускіх ВНУ. У апытанні прынялі ўдзел 105 інфармантаў. На другім этапе большасць складалі гарадскія (92,5%) дзяўчаты (80%) ва ўзросце да 20 гадоў (90%). У абедзвюх анкетах большасць адказаў (больш за 80) былі на беларускай мове. Аднак у двух выпадках беларуская мова адрознівалася. У першым выпадку інфарманты адказвалі альбо па-беларуску, альбо па-руску. “Трасянка” – сумесь беларускай і рускай моў – сустракалася рэдка. Гэта азначае, што сярод тых, хто пакінуў Беларусь у 2020-2021 гадах, пераважалі адукаваныя людзі.

У другім выпадку ў адным і тым жа адказе маглі выкарыстоўвацца абедзве мовы; адзін і той жа інфармант мог выкарыстоўваць беларускую і рускую; «трасянка» была вельмі распаўсюджаная. У прыведзеных ніжэй прыкладах захавана арыгінальнае напісанне.

Адказы былі згрупаваны паводле дэскрыптараў (ключавых слоў) у 15 канцэптуальных аспектаў: біялагічны (Biol), культурны (Cult), этычны (Eth), паўсядзённы (Ev), генетычны (Gen), гістарычны (Hist), ідэалагічны (Ideol), лакальны (L), ваенны (Mil), нацыянальны (Nat), палітычны (Polit), псіхалагічны (Ps), псіхасацыяльны (PsSoc), рэлігійны (Rel), сацыяльны (Soc). Вызначэнне дэскрыптараў, выбар тэкставых фрагментаў (TF), або цытат, і іх размеркаванне па аспектах былі зроблены ў адпаведнасці з метадыкай, прапанаванай Люблінскай этналінгвістычнай школай²².

²² J. Bartmiński, *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3. Problemy eksplikowania i profilowania*

Падчас фармулёўкі пытанняў і вызначэння аспектаў і дэскрыпцараў перавага аддавалася варыянтам, якія выкарыстоўваліся ў кагнітыўнай этналінгвістыцы раней, каб можна было параўнаць вынікі з іншымі даследаваннямі. Правядзенне анкетавання ў адпаведнасці з адзінай схемай кагнітыўнай этналінгвістыкі дазваляе параўнаць вынікі, атрыманыя ў розны час і на матэрыяле розных моў²³.

Напрыклад, найбольш частыя адказы на першае пытанне «Што такое радзіма, на вашу думку?» былі ў лакальных катэгорыях (23,6%): радзіма – гэта месца, прастора або краіна; пераважная большасць намінацый утрымлівае кампанент «месца» (73 з 88 цытат). Далей (у парадку змяншэння колькасці цытат) ідуць псіхалагічны і псіхасацыяльны аспекты (58 і 39 цытат адпаведна; 18,8% – псіхалагічны аспект і 12,6% – псіхасацыяльны). У псіхасацыяльным аспекце звяртае на сябе ўвагу група цытат з дэскрыпцарам **любоў, любіць**, якая мяжуе з псіхалагічным аспектам (24 тэкставыя фрагменты, 7,7%). Актыўнасць псіхалагічнага кампанента з’яўляецца спецыфікай беларускага канцэпту «радзіма»: ён шырока прадстаўлены і ў адказах на іншыя пытанні анкеты. Гэты кампанент сведчыць пра эмацыянальнае, глыбока асабістае перажыванне паняцця «радзіма»

Польскі канцэпт «радзіма» даследаваўся ў той самы час і паводле той самай метадалогіі, як і беларускі. Згодна з дадзенымі польскай мовы, польская моўная карціна свету таксама характарызуецца «прыязнасцю і прыналежнасцю да гэтага месца, пачуццём бяспекі і гонару, разуменнем яго ўнікальнасці, радзей настальгіяй і ўспамінамі»²⁴. Аднак прадстаўленасць псіхалагічнага і псіхасацыяльнага аспектаў усё ж ніжэйшая, чым у беларускім: польскія 13,4% (Ps) і 3% (PsSoc) супраць беларускіх 18,8% (Ps) і 12,6% (PsSoc).

Ніжэй прыведзены вынікі анкетавання і кароткае параўнанне беларускіх анкет 1990-х і 2020-х гадоў.

5. Канцэпт «радзіма» ў моўнай карціне свету беларусаў: вынікі анкетавання

5.1. Канчатковы аналіз паказвае нам іерархію канцэптуальных аспектаў паняцця «радзіма» ў моўнай карціне свету беларусаў: лакальны, сацыяльны, псіхасацыяльны, бытавы, псіхалагічны, генетычны, нацыянальны, біялагічны, палітычны, рэлігійны, этычны, культурны, ідэалагічны, ваенны і гістарычны аспекты (у парадку змяншэння).

pojęć, Lublin 2014, s. 279-308; *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin 2006.

²³ *Język. Wartości. Polityka...* 2006 і S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Typy danych...* 2024 – даюць магчымасць параўнання з польскай мовай; С. Прохарава, «Мой родны кут, як ты мне мілы...». *Радзіма ў беларускай мове*, [w:] *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin 1993, s. 141-154 і наш артыкул – магчымасць параўнання на матэрыяле беларускай мовы ў розныя перыяды гісторыі Беларусі.

²⁴ S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Typy danych...*, s. 305.

Згодна з анкетаваннем, найбольш важным з'яўляецца лакальны аспект: радзіма – гэта, перш за ўсё, месца, хоць многія інфарманты пісалі: *...не толькі месца, але і...* На другім месцы сацыяльны аспект: *...але людзі, сям'я, сябры*. Далей ідзе псіхасацыяльны аспект, а потым побытавы і псіхалагічны: беларусы высока цэняць прыватнасць; дом, родны кут – малая радзіма – вельмі важны псіхалагічна і эмацыйна. Радзіма – гэта таксама месца нараджэння – генетычны аспект знаходзіцца на 6-м месцы ў іерархіі. Палітычныя, рэлігійныя і этычныя аспекты радзімы маюць малае значэнне для беларусаў – каштоўнасць радзімы для іх заключаецца ў іншым: у родных месцах і людзях.

Гістарычны, ваенны і ідэалагічны аспекты паняцця “радзіма” найменш прадстаўлены ў моўнай карціне свету беларусаў. На жаль, беларусы дрэнна ведаюць сваю гісторыю, і для іх паняцце радзімы мае мала сувязі з мінулым. Актыўная ідэалагічная праца ў Савецкім Саюзе і сучаснай Беларусі не спрыяе цікавасці да гісторыі радзімы і гонару за яе.

5.2. Вобраз радзімы ў моўнай карціне свету асобы, супольнасці ці нацыі звязаны з веданнем гісторыі. З гэтага тэзіса вынікае некалькі наступстваў. Па-першае, гісторыю радзімы можна мадэляваць, і тое, як мадэлюецца гісторыя краіны, вызначае структуру і змест паняцця «радзіма» ў светапоглядзе асобы, супольнасці ці нацыі. Рэалізацыя гэтага пастулату, асабліва ў перыяд Першага і Другога беларускага адраджэння, прывяла да з'яўлення кніг, навуковых і папулярных прац па гісторыі Беларусі, якія мадэлявалі вобраз асветленай і слаўнай радзімы з багатай культурай і традыцыямі – радзімы, якой можна і трэба ганарыцца.

Вобраз радзімы можна не толькі мадэляваць прапанаванымі/навязанымі ведамі пра яе, але і маніпуляваць ім. Гэтая ідэя выкарыстоўвалася як у царскай Расіі, так і ў Савецкім Саюзе – і яна актыўна эксплуатаецца ў 20-я гады XXI стагоддзя. Зараз адраджаецца вобраз Савецкай Беларусі і для гэтага выкарыстоўваюцца розныя сродкі і ідэі. Незалежная беларуская гісторыя скарачаецца і скажаецца; культывуецца ідэя трох брацкіх усходнеславянскіх народаў (рускіх, беларусаў, украінцаў) і іх агульнага шляху; шырока прасоўваецца ідэя агульнай перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне; перапісваюцца падручнікі па гісторыі і сумежных гуманітарных навук. Прамой забароны на «беларускасць» няма – наадварот, яна нават заахвочваецца: напрыклад, у школах выкладаецца «радзімазнаўства». Аднак гэта дапушчальна толькі ў кантэксце агульнай гісторыі Беларусі і Расіі.

Агрэсіўнасць афіцыйнай ідэалогіі выклікае яе непрыманне і, як вынік, нізкі рэйтынг адпаведнага аспекту паводле дадзеных апытання. Нізкая прадстаўленасць ваеннага аспекту з'яўляецца відавочным вынікам вядомай міралюбнасці беларусаў і жахаў Другой сусветнай вайны, якія актыўна эксплуатаюцца афіцыйнай прапагандай. Па гэтых прычынах расійска-ўкраінская вайна непрымальна не толькі для пераважнай большасці звычайных грамадзян Беларусі, але і для палітыкаў. Аднак гэта не выключае ўскоснай падтрымкі Расіі.

5.3. Найбольш цікавай часткай гэтага даследавання з'яўляецца параўнанне вынікаў першага і другога апытанняў. Вышэй ужо згадвалася, што ў першым і другім выпадку былі прадстаўлены розныя ўзроставыя групы. Першую групу

складала старэйшае пакаленне, і палова з іх жыла за межамі Беларусі. Акрамя таго, другое апытанне было праведзена амаль праз два гады.

Розніца паміж адказамі ў першым і другім апытаннях паказана ніжэй.

5.3.1. Так званы «палітычны аспект» менш прадстаўлены сярод маладых інфармантаў; кампанент «свабода» таксама значна менш прадстаўлены, а паняцце «дэмакратыя» адсутнічае; ідэальная радзіма ўсё часцей асацыюецца з мірам, цудоўнай прыродай, «малой радзімай»: **«Радзіма там, где тебе комфортно, чувствуешь безопасность и свободу слова»**. Гэтая фраза напісана на «трася-нцы» – мяшанай беларуска-рускай гаворцы, якая асабліва распаўсюджана ў адказах маладых інфармантаў.

5.3.2. У першым апытанні паняцці «радзіма» – «дзяржава» інтэрпрэтаваліся як антонімы. Гэта супрацьпастаўленне выяўляецца менш выразна сярод маладых інфармантаў.

5.3.3. Сема «мірны, неваенны» значна часцей прадстаўлена маладымі інфармантамі – па-першае, гэта вынік афіцыйнай антываеннай прапаганды і спекуляцый на тэму вайны, а па-другое, рэакцыя на вайну Расіі супраць Украіны.

5.3.4. Ідэальная радзіма – гэта месца, дзе табе добра. Гэтая ідэя звязана з новай прыказкай, якая ўсё часцей сустракаецца ў рускай мове беларусаў: **Где хорошо, там и родина**.

5.3.5. У другой анкеце было больш станоўчых асацыяцый і рыс радзімы, а ў першай – 4/5 адмоўных. Для студэнтаў гэта можа быць звязана са страхам або «паслухмянасцю». На маю думку, гэта сведчыць пра тое, што 20-я гады і масавыя пратэсты ў Беларусі амаль забытыя, што расце новае пакаленне, якое не памятае і не хоча памятаць таго, што было раней, а хоча жыць асабістым жыццём удалечыні ад сацыяльных праблем. Адбываецца вяртанне да позняй савецкай сістэмы, дзе прыкладаліся ўсе намаганні, каб пазбегнуць кантактаў з уладамі – гэта была так званая «ўнутраная эміграцыя». Афіцыйная прапаганда і школьная адукацыя таксама падштурхоўваюць да гэтага.

Пра гэта сведчаць прыказкі і прымаўкі пра радзіму, якія памятае і цытуе ў анкетах маладое пакаленне. Большасць з іх узнікла ў савецкі час: **Жыць – Радзіме служыць; За Радзіму сваю будзь героем у баю; Ад душы працуеш – Радзіму шануеш; Ёсць такая прафесія – радзіму абараняць**. У першым апытанні сярод адказаў старэйшых інфармантаў нічога падобнага не было.

5.3.6. Лексемы з семантыкай 'радзіма' – **радзіма, айчына, бацькаўшчына** – рэдка сустракаюцца ў паўсядзённай камунікацыі, бо адносяцца да высокага стылю. Іх амаль немагчыма сустрэць у чатах, блогах, месэнджэрах – калі яны і з'яўляюцца, то толькі ў саркастычных кантэкстах (!) з-за палітычнай сітуацыі ў Беларусі, альбо ў значэнні 'месца нараджэння, малая радзіма'. Замест **радзіма, айчына, бацькаўшчына** часта выкарыстоўваецца ўласная назва **Беларусь**. Пры апытанні маладзейшыя інфарманты на прамое пытанне «Дзе твая радзіма? Што значыць для цябе твая радзіма?» часта адказвалі «Дзе добра, там і радзіма» альбо называлі канкрэтную мясцовасць, месца нараджэння – сваю малую радзіму.

5.3.7. Сітуацыя ўскладняецца тым, што многія беларусы альбо білінгвы, альбо рускамоўныя, і вельмі значная частка насельніцтва Беларусі з'яўляецца вынікам змяшэння розных этнічных груп, пераважна ўсходніх славян. Гэты факт, выкліканы многімі гістарычнымі фактарамі, дазваляе сучасным аўтарам казаць пра «гібрыдную ідэнтычнасць» беларусаў. Не паглыбляючыся тут у гэтую складаную праблему, згадаем толькі некалькі прац²⁵.

5.4. Што ўяўляе сабой паняцце «радзіма» ў моўнай карціне свету беларусаў паводле дадзеных анкетавання?

Беларускае паняцце «радзіма» рэалізуецца ў двух моўных значэннях: 'родная краіна' і 'малая радзіма'. Малая радзіма вельмі важная для беларуса, магчыма, нават больш важная, чым радзіма ў першым значэнні.

Малая радзіма, месца паходжання адыгрывае дамінуючую ролю ў ментальнасці беларуса і супрацьпастаўляецца радзіме афіцыйнай. Таму прамыя намінацыі канцэпту – **радзіма, айчына, бацькаўшчына** – часта замяняюцца «сінонімамі другога рада»: **край, кут, зямля** і інш., якія больш падыходзяць для наймення малой радзімы, месца нараджэння і сталення. Прыхільнасць беларуса да сваёй малой радзімы, яго **тутэйшасць** ('цесная сувязь з дадзенай мясцовасцю, жыццё тут' < *тутэйшы* < *тут*) – гэта спосаб захавання ідэнтычнасці і ключавая характарыстыка беларускага паняцця «радзіма». Гэтая рыса не змяняецца ўжо 30 гадоў: Міхал Саевіч пісаў у сваім артыкуле пра важнасць малой радзімы для беларусаў²⁶. Выкарыстанне сінонімаў другога рада замест прамых намінацый радзімы было характэрнае для беларускай мовы і раней, пра што сведчаць тэксты класічнай мастацкай літаратуры (гл. цытату з паэмы Якуба Коласа *Новая зямля: Мой родны кут, як ты мне мілы...*) і фальклор. Гэта гаворыць аб тым, што моўная карціна свету сучаснага беларуса захоўвае архаічны вобраз радзімы іменна як малой радзімы. У тым жа зборніку артыкулаў *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich* (Люблін, 1993) змешчаны артыкул Святланы Прохаравай з вынікамі таго ж апытання, што апісана вышэй. Інфармантамі таксама былі студэнты. Сярод іншай інфармацыі аўтар прыводзіць адказы на пытанне 4. *Якія словы можна выкарыстоўваць замест слова радзіма?: бацькаўшчына, айчына, Беларусь, краіна (мая краіна), спадчына, родны кут; мой, родны, беларускі, сinya-*

²⁵ N. Bekus, "Hybrid" Linguistic Identity of Post-Soviet Belarus, "Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe" 2014, 13(4), p. 26-51; G. Ioffe, *Belarusian Nationalism: Taking Stock of Its Accomplishments*, "Journal of International Analytics" 2021, № 12 (1), p. 146-161; R. Radzik, *What future for Belarus? An analysis of identity issues*, „Sprawy Narodowościowe” 2015, p. 7-35; М. Рябчук, *Про «слабку» нацiональну iдентичнiсть бiлорусiв: спроба проблематизацiї*, «Науковi записки Институту полiтичних i етнонацiональних дослiджень iм. I. Ф. Кураса НАН Украiни» 2012, вип. 5, с. 265-281; А. Rudenka, *The ethnonymy and linguonymy of Belarusians and Ukrainians in the formation of their identity*, "Onoma. Place Names as a Part of the Cultural Heritage" 2023, vol. 58, p. 269-288; L. Titarenko, *Construction of a New Belarusian Identity: Major Approaches and Paradoxes*, "Socialiniai mokslai" 2007, № 2 (56), p. 46-53, i iнш.

²⁶ М. Sajewicz, *Wyobrazenie „malej ojczyzny” w bialoruskojzycznych wspolnotach wiejskich na Bialostoczyznie*, [w:] *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin 1993, s. 127-139.

вокі край; мая, родная, беларуская, сінявокая зямля; зямля бацькоў, зямля продкаў; мой, родны, мілы дом²⁷. Такім чынам, асабліва распаўсюджаныя сінонімы другога і трэцяга раду.

Пры параўнанні анкет 90-х і 2024 гадоў выразна бачна вяртанне да «познесавецкага» светапогляду. Адказы абодвух перыядаў утрымліваюць шмат станоўчых эмоцый і ацэнак, захапленне прыгожай прыродай, пры гэтым адсутнічае паняцце «свабода» і іншыя сацыяльна-палітычныя канцэпты. Ва ўсіх трох анкетах (90-я, 2022 і 2024) асноўная ідэя заключаецца ў тым, што радзіма – гэта родны кут і блізкія, любімыя людзі. Гэта пацвярджаецца аналізам мастацкай літаратуры – яшчэ адным абавязковым этапам пры выкарыстанні метадыкі Люблінскай этналінгвістычнай школы. У цэлым, такая ж выснова была зроблена на падставе аналізу тэкстаў²⁸.

Мы таксама можам параўнаць асацыяцыі, атрыманыя ў адказ на другое пытанне, з папярэднімі дадзенымі. У *Славянскім асацыятыўным слоўніку*²⁹ на беларускае слова **радзіма** зафіксаваны наступныя рэакцыі:

Беларусь 136; маці 41; мая 38; дом 30; зямля 28; айчына 13; дарагая, краіна, любоў 12; бацькаўшчына, родная 11; вялікая 8; вёска 7; адзіная, Мінск, народ, наша, патрыятызм, родны кут, свая 6; Бацькаўшчына, мая дарагая 5; гонар, край, кут, прырода, Рэспубліка Беларусь, хата 4; родны горад 3; любімая, мая Беларусь, мір, патрыёт 1 – з 641 рэакцыі.

Сярод найбольш частых парадыгматычных рэакцый мы бачым: 1) сінонімы (**айчына, бацькаўшчына**); 2) назва краіны ((**мая**) **Беларусь, Рэспубліка Беларусь**); 3) сінонімы «другога раду» (**зямля, вёска, край, (родны) кут, хата, краіна**).

Семантыка найбольш частых асацыяцый адрозніваецца, і частата падобных асацыяцый таксама адрозніваецца ад нашых вынікаў. У нашай анкеце найбольш частымі рэакцыямі былі **дом – 27, сям’я – 26, хата – 10; бацькі – 8, прырода – 6, родныя – 4, сонейка – 2, неба – 2**. Але, згодна з асацыятыўнымі дадзенымі, найбольш значныя канцэптuallyныя кампаненты ў канцы 20-га – пачатку 21-га стагоддзя былі аднолькавыя: «месца», «блізкія людзі», «прырода».

²⁷ С. Прохарава, “*Мой родны кут, як ты мне мілы...*”

²⁸ А. Rudenka, *The Concept of Homeland in the Works of Belarusian Emigrants and Repressed Citizens*, “Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2024, t. 36, s. 256-269; А. Руденка, *Концэпт “родина” по данным белорусскоязычных текстов*, „Slavia Orientalis” 2024, t. LXXIII nr 4, s. 147-163.

²⁹ *Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский*, ред. Н. Уфимцева, Г. Черкасова, Ю. Краулов, Ю. Тарасов, Москва 2004, [в:] <http://it-claim.ru/Projects/ASIS/SAS/> (18.12.2024).

Заклучэнне

У артыкуле прадстаўлены аналіз канцэпта «радзіма» ў моўнай карціне свету беларусаў на аснове дадзеных анкетавання. Як анкетаванне, так і даследаванне ў цэлым праводзіліся ў рамках Люблінскай кагнітыўнай этналінгвістыкі. Люблінская школа належыць да славянскай этналінгвістычнай традыцыі: яна вывучае моўную карціну свету, яе структуру і этнаспецыфічныя асаблівасці. Метад даследавання славянскай этналінгвістыкі можна вызначыць як агульнафілалагічны, структурна-семіятычны. Яе мэта – вывучэнне ўзаемасувязі паміж этнічнай групай і яе менталітэтам.

Канцэпт «радзіма» ў беларускай мове намінуюць словы **радзіма**, **айчына**, **бацькаўшчына** з двума асноўнымі значэннямі: ‘месца нараджэння, жыхарства, малая радзіма’ і ‘родная краіна’.

Лексемы **бацькаўшчына**, **айчына** і пазней за ўсё **радзіма** сталі актыўна ўжывацца ў значэнні ‘краіна, якая гістарычна належыць пэўнаму народу і населеная гэтым народам’ у перыяд беларускага адраджэння на пачатку ХХ стагоддзя. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 года гэтыя словы ўвайшлі ў савецкі дыскурс і ў значэнні ‘краіна’ сталі асацыявацца з рэвалюцыйным пафасам, савецкай уладай. Беларусы не любяць гучных слоў, асабліва звязаных з уладай, з гэтай прычыны прамыя намінацыі паняцця «радзіма» – **радзіма**, **бацькаўшчына**, **айчына** – малаўжывальныя ў гутарковай мове, якую рэпрэзентуюць анкетны. Аднак з гэтага абсалютна не вынікае, што тэма радзімы не прадстаўлена ў беларускай моўнай карціне свету. Па-першае, радзіма – гэта, як правіла, ‘месца нараджэння, малая радзіма’, а не ‘краіна, якая гістарычна належыць пэўнаму народу і населеная гэтым народам’. Акрамя таго, замест прамых намінацый паняцця “радзіма” выкарыстоўваюцца словы **край**, **кут**, **зямля**, **дом**, **хата** і пад. і ў значэнні ‘месца нараджэння, малая радзіма’, і ў значэнні ‘родная краіна’. Малая радзіма вельмі важная для беларуса, яна ці не важнейшая за радзіму ў першым значэнні – ‘родная краіна’. Малая радзіма, месца паходжання ў свядомасці беларуса адыгрываюць галоўную ролю і супрацьпастаўлены афіцыйнай Радзіме. Паводле дадзеных анкетавання, радзіма беларуса – гэта родныя мясціны з цудоўнай прыродай і родныя, любімыя людзі.

References

- Bartmiński J., *Ankieta jako pomocnicze narzędzie rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] *Wartości w językowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów 3. Problemy eksplikowania i profilowania pojęć*, Lublin 2014.
- Bartmiński J., *Aspects of cognitive ethnolinguistics*, London 2009.
- Bartmiński E., *Yazykovoy obraz mira: ocherki po etnolingvistike*, Moskva 2005.
- Bekus N., “Hybrid” *Linguistic Identity of Post-Soviet Belarus*, “Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe” 2014, vol. 13 (4).
- Berlin B., Kay P., *Basic colour terms: Their universality and evolution*, Berkeley 1969.
- Chlebda W., *EUROPA w trzynastu obrazach*, [w:] *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, Warszawa – Lublin 2018, t. 2, EUROPA.

- Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, J. Gumperz, D. Hymes (eds.), New York 1972.
- Duranti A., *A Historical Perspective on Contemporary Linguistic Anthropology*, "SACC Newsletter" 2001, vol. 7.
- Duranti A., *Language as Culture in U.S. Anthropology*, "Current Anthropology" 2003, vol. 44, № 3.
- Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, D. Hymes (ed.), London 1974.
- Głaz A., *Linguistic Worldview(s): Approaches and Applications*, New York 2021.
- Ioffe G., *Belarusian Nationalism: Taking Stock of Its Accomplishments*, "Journal of International Analytics" 2021, vol. 12 (1).
- Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin 2006.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, red. J. Bartmiński, Warszawa – Lublin 2015-2024, t. 1-7.
- Lippi-Green R., *English with an Accent: Language, Ideology and Discrimination in the United States*, London 2012.
- Marková A., *Society and Language: Debates surrounding the national language in Belarusian society at the beginning of the 1990s*, "Historická sociologie" 2022, № 14 (2).
- Niebrzegowska-Bartmińska S., *Definowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin 2020.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., *Typy danych a koherencja semantyczna definicji kognitywnej. Przykład polskiej ojczyzny*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” 2024, nr 36.
- Powell J., *Introduction to the Study of Indian Languages*, Washington 1880.
- Prokharava S., *Moy rodny kut, yak ty mnye mily ('radzima' w byelaruskay movye)*, [w:] *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin 1993.
- Radzik R., *What future for Belarus? An analysis of identity issues*, „Sprawy Narodowościowe” 2015.
- Riabchuk M., *Pro "slabku" natsionalnu identychnist bilorusiv: sproba problematyzatsii*, "Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy" 2012, № 5.
- Rudenska A., *Research on (linguistic) worldview in the USA*, [w:] *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. 4. Słownik językowy – leksykon – encyklopedia w programie badań porównawczych, Lublin 2018.
- Rudenska A., *Etnolingvistika bez granits*, Minsk 2014.
- Rudenska A., *Koncept "rodina" po dannym belarusskojazyčnykh tekstov*, „Slavia Orientalis” 2024, t. LXXIII nr 4.
- Rudenska A., *The Concept of Homeland in the Works of Belarusian Emigrants and Repressed Citizens*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2024, t. 36.
- Rudenska A., *The ethnonymy and linguonymy of Belarusians and Ukrainians in the formation of their identity*, "Onoma. Place Names as a Part of the Cultural Heritage" 2023, vol. 58.
- Sajewicz M., *Wyobrazenie „małej ojczyzny” w białoruskojęzycznych wspólnotach wiejskich na Białostocczyźnie*, [in:] *Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*, Lublin 1993.
- Slavianskij asociativnyj slovar': russkij, bieloruskij, bolgarskij, ukraïnskij*, red. N. Ufimceva, G. Čierkasova, J. Karaulov, J. Tarasov, Moskva 2004, [v:] <http://it-claim.ru/Projects/ASIS/SAS/>.

- Slavianskije drevnosti: Etnolingvističeskij slovar'*, red. S. Tolstaya, Moskva 1995-2012, t. 1-5.
- Slavic-ethnolinguistics. Knigi, istočniki / books, sources*, [v:] <https://www.slavic-ethnolinguistics.org/home/teksty-texts/istocniki-sources>.
- Titarenko L., *Construction of a New Belarusian Identity: Major Approaches and Paradoxes*, „Socialiniai mokslai” 2007, № 2 (56).
- Tolstaya S. M., *Postulaty Moskovskoy etnolingvistiki*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2006, t. 18.
- Tolstoy N. I., *Jazyk i narodnaya kul'tura. Očerki po slavyanskoy mifologii i etnolingvistike*, Moskva 1995.
- Tyler S., *Cognitive anthropology*, New York 1969.
- Waszczyńska K., *Who speaks Belarusian? The language situation in the Republic of Belarus*, „Ethnologia Polona” 2018, nr 38 (1).
- Woolhiser C., *The Russian Language in Belarus: Language Use, Speaker Identities and Metalinguistic Discourse*, [in:] *The Russian language outside the nation: Speakers and identities*, Edinburgh 2014, <https://www.academia.edu/901492/>.
- Zinken J., *Lubelska szkoła etnolingwistyczna a anglo-amerykańskie językoznawstwo kognitywne*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2015, t. 27.

NOTA O AUTORCE

Prof. dr hab. Alena Rudenka – Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. **Ważniejsze publikacje: książka:** (we współautorstwie): *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów* red. J. Bartmiński, M. Grzeszczak, A. Rudenka, Warszawa: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Sławistyczna, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. **Artykuły:** *The ethnonymy and linguonymy of Belarusians and Ukrainians in the formation of their identity*, „Onoma. Place Names as a Part of the Cultural Heritage” 2023, № 58, c. 269-288; *What does the Internet tell the linguist about American democracy?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2023, t. 35, s. 261-281; *Mathematical knowledge in the Grand Duchy of Lithuania*, „Poznańskie Studia Sławistyczne” 2024, nr 27, s. 239-257, [w:] <https://doi.org/10.14746/pss.2024.27.12>; *Koncept “rodina” po danym belarusskojazyčnykh tekstov*, „Slavia Orientalis” 2024, t. LXXIII | No 4, s. 147-163; *The Concept of Homeland in the Works of Belarusian Emigrants and Repressed Citizens*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2024, t. 36, s. 256-269.

ORCID: 0000-0002-1165-3299

Email: alena.rudenka@ispan.edu.pl